

TOMKA MIKLÓS: EXPANDING RELIGION — RELIGIOUS REVIVAL IN POST-COMMUNIST CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Az idén tavasszal elhunyt vallásszociológus utolsó, összefoglaló műve angol nyelven jelent meg a De Gruyter kiadónál 2010-ben Berlinben. A keményborítású könyv élénkvrös színével feltűnő kiadás a vallásszociológiai kiadványok között, mely szín a címben szereplő „posztkommunista” és „ébredés” szavak hangulatát kelteti az olvasóban.

A tanulmány címének elemzésével jól körülhatárolhatjuk a szerző szemléletének alapvonalait. A vallás terjeszkedésének alap gondolata egybeesik a posztmodern vallásosságról alkotott elmélettel, mely az utóbbi évtizedekben egyértelműen megdöntötte a szekularizációs elméletet. A közép- és kelet-európai régió sajátossága a szovjet érdekrégióhoz tartozás utáni felszabadulás állapota, mely az eufórikus rendszerváltás után erőteljes vallási megújulást indított el. Ez a megújulás egyszerre jelenti a hagyományos történelmi egyházak újbóli térnyerését a közel négy évtizedes elnyomás és üldöztetés után. Az egyházak fokozatosan visszakapták ingatlanjaikat, újrászervezheték szociális és oktatási intézményeiket. Az új vallásos mozgalmak a kínáló lehetőségekkel és szabadsággal élni kezdtek, és evangelizációba kezdtek az intézményeik alapításával egy időben. A címben szereplő „ébredés” szó használatát erőteljesen utal a megújulás, felélnélés, újrapozicionálás, tehát mindenképpen a pozitív irányú fejlődésre és növekedésre. Ez különösen hangsúlyt kap a vizsgált régióban a posztkommunista időszak hirtelen ellenpólusaként, ahol az idézett országok elmúlt húsz évét szemlélve a jelölt időszak posztidőszakként való meghatározása alól a szerző nem tud kimozdulni.

Tomka kiemeli az 1948 előtti vallásos állapotokat, és összehasonlítja a rendszerváltás utáni szabad vallásgyakorlat idejével. A két időszak közötti szembevetendő különbség az uralkodó vallási-ideológiai gondolkodásmód, az irányító nagy narratíva eltűnése a posztmodern társadalom idejére. A vallási pluralizmus jól érzékelhető a társadalomban megjelenő sokféle új közösség megjelenésével és térhódításával. Ezzel egy időben a hagyományos felekezeti tagság csökkenése egyre jobban láthatóvá teszi a személyes vallásosság előtérbe kerülését. Ez azt jelenti, hogy az emberek nagyobb része magánügynek tekintti a vallás kérdését, mely másként határozza meg a mindennapokat, mint korábban. Ennek ellenére fontos megjegyezni,

hogy a magyar és kelet-európai vallásosság-felfogás hagyományosan egyházorientált, vagyis a fenti viselkedési minták egy konkrét egyházon vagy felekezeten belül valósulnak meg. Ezek alapján az egyházhoz fűződő viszonyból következtetve három csoportot különböztethetünk meg: az egyház tanítása szerint vallásosak, a maguk módján vallásosak és a határozottan nem vallásosak.

A három csoport különböző módon viszonyul a vallási viselkedésekhez. Az első csoport tekinthető minden tekintetben vallásosnak. Ők rendszeresen járnak templomba, sőt feladatokat is vállalnak egyházukon belül. Ezek az emberek többségében hagyományos, főleg falusi környezetben élők. A második csoport a faluból városba költözött, tehát megváltozott életvitelű emberekből áll. Az egyház által képviselt hagyományos értékek megkérdőjeleződtek az életükben. A csoportot alkotók az egyházhoz tartozónak vallják magukat, azonban nem veszik ki a részüket az egyházi életből. Főleg ünnepekkor járnak közösségbe, és az előírások közül csak a számukra szimpatikusakat tartják meg. Közülük sokan az egyház által közvetített értékeket elfogadják ugyan, de az intézményt elutasítják. Mások közömbössé váltak a vallásosság iránt, azonban félnek a hagyományoktól való szakítástól. A harmadik csoport egyáltalán nem vesz részt az egyház életében. E csoport többsége azonban távolról rokonszenvező a vallásossággal.

Az új vallásos mozgalmak jelenléte Közép- és Kelet-Európában szép lassan építi le a hagyományos felfogást a nagy történelmi egyházak uralkodó szerepéről, és nyitottabbá teszi az embereket a kisebb, de hatékonyabban működő közösségek irányában. Miben figyelhető meg a térség vallásról való gondolkodásmódja? — teszi fel a kérdést Tomka Miklós művében.

Mindenekelőtt a kommunista pártállam idején kialakult beidegződéseket említi, melyek szerinte a mai napig élénken meghatározzák az emberek többségének vallásról való gondolkodásmódját. Az elnyomás idején kialakult az a szemlélet, mely a vallásról egyrészt mint személyes vallásosságról vagy egy közösség vallásosságáról beszélt, másrészt mint egyházi szervezetről. Élesen elválik tehát egymástól a személyes hit és a vallásos szervezet. A vallást önmagában, mint a modernizáció akadályozóját, egyfajta konzerváló, a múlt hagyományait mereven őrző, a tudománnyal szembemenő entitást kezelték. Ez a fajta gondolkodásmód megfigyelhető a rendszerváltást követő időszakban is.

A vallás terjeszkedésével és feléledésével párhuzamosan figyelhető meg a térségben a vallás ha-

gyománys szerepének elerőtlenedése és a társadalmi párbeszédben való részvétel gyengülése is. A keresztény egyházak kevésbé hatékonyan tudják megszólítani a tömeget, és még eredménytelenebb a megszólításuk hatékonysága. A posztmodern emberek megszólításában az új vallásos mozgalmak élményközpontú programjai sokkal hatékonyabbnak tűnnek, és emberek tömegeit tudják elérni. A modern társadalmakra jellemző a különböző alrendszer, így például a gazdaság, a kultúra és a vallás függetlenedése. A vallás uralmi szerepe tehát a peremterületekre szorul ki, és ez által szükségessé válik a vallási identitás kialakulása. A vallásos emberek kisebbségként fontosnak tartják elkötelezettségük hangsúlyozását. Ez az identifikáció azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy vallási viselkedésük teljes körű. Ez alapján beszélhetünk egyházas és intézményhez kevésbé kötődő vallásosságról. A nyugati társadalmakban ez a differenciálódás már korábban lezajlott, keleten ezt akadályozta a szovjet elnyomás.

Tomka Miklós tanulmánya rámutat a rendszerváltás előtti időszak által a kelet-európai régióra nyomott bélyeg valóságára, mely meghatározta a kontinens ezen részének vallásos gondolkodását az utóbbi évtizedekben. Kutatásainak eredményei sarkalhatják az értő olvasót a vallásszociológiai vizsgálatokban a továbblépésre, mely a régió meghatározottságában a globális jelenségek vizsgálatára és a személyes vallásosság változataira helyezi a hangsúlyt. (*De Gruyter, Berlin, 2010*)

TARI ZOLTÁN

LACKFI JÁNOS: A LEGNEHEZEBB KABÁT

Az idén negyvenéves József Attila-díjas alkotó, Lackfi János, születésnapja alkalmából több kötettel is meglepte olvasóközönségét. A *legnehezebb kabát* című gyűjteményes prózakötet történeteinek többsége először tárca-novellaként, „tollrajzként” jelent meg az Élet és Irodalom, illetve a Magyar Nemzet hasábjain, ami műfaji szempontból — az olvasáshoz szociológiai kérdéseket figyelmen kívül hagyva — a századfordulón kialakuló, majd később a Nyugatra nemzedékének írásgyakorlatában megszilárduló műfaji hagyományokhoz kapcsolja ezeket az írásokat. A szűkre szabott terjedelem ugyanis szigorú művészi mértéktartást követel: a cselekményesség helyett az események láncolatából összeálló (élet)történet áll a művek középpontjában, ami a műfaji utalásként is értelmezhető alcímet szem előtt tartva (*Történetek*) arra is választ ad, miért érezzük úgy, hogy valójában a létezés keresztmetszetét adó állóképeket, „életszeleteket” olvasunk. Az író — egy interjúban elhangzó önjelölő metaforá-

val élve — bányásztként hozza világra az élet kincs-bányájából történeteit. A főhősök tehát kabátként viselik sorsukat: nem az a fontos, hogyan történnek meg velük az élet dolgai, nem az érdekes, hogy mit élnek át, hanem az, hogyan alakítják ezeket az eseményeket történetté, rájuk simuló kabátta, hordható, hordozható élettörténetté. A szereplők tehát nem egy mese részesei, hanem nekik van meséjük, *elbeszélhető történetük*.

A tragikus emberi sorsokat olykor fantasztikus, csodás elemek oldják meseszerűvé, a féllábú Palibátya történetét például, aki kerek kocsit font magának, majd „bekarikázta a falut, és csupa játékból színesre fonta a sövényeket, vesszőkerítéseket, villanypóznákat és kilométerköveket, artézi kutakat, de még egy kocsmá elé kikötözött biciklit is”, hogy aztán a templomtornyot körbefonva, művészi gonddal magának lábat kerekítve, a toronyból leugorva, és fiatalkori szerelmét ölebe kapva hetedhét határon is túl járjon már (*Drót*). A saját „hétmérföldes csizma” megalkotása áttételesen az *alkotás*, a teremtés világába utalja a feloldhatatlannak tűnő emberi sorstragédia megoldását, a be nem teljesült életlehetőségek valóra váltását. Szintén a népmesék, a népi mondák légkörét idézi az *Egy kalauz szerelmei* című novella, mely alcíme alapján (*Egy Kosztolányi-novella fonákja*) az *Esti Kornél* című Kosztolányi-szöveg kilencedik fejezetét, a bolgár kalauz élettörténetét írja újra nem mindennapi leleménnyel a kabátgomb és a kutyafénykép motívumán keresztül. A szöveg témája és nyelvi megformálása azonban nem az *Esti-novellák* szövegét idézi, hanem Mikszáth elbeszéléseinek poétikai világát, mindenekelőtt „azt a fekete foltot” a *Tót atyafiakból*. A vendégszövegek és irodalmi allúziók tehát át- meg átszövik a *legnehezebb kabát* szövegét, a *Mínusz öt szint* című novella például nyíltan kapcsolódik pretextusához, „íróján”, Nemeček Ernőn keresztül, hasonlóan a *Bika* című történethez, ami ókori vendégszövegeken keresztül szembesíti (szembesítene) főhősét saját sorsának alakulásával.

Az életképszerűen kibontakozó rövidtörténeteket olvasva változatos tematikus és szövegszervező megoldásokkal találkozhatunk. A mások közömbössége miatt vízbe fúló ember történetében egy drámai jelenet (*Kispöcök*), az öt megalázó férfitől szabadulni nem tudó Anna történetében egy lélektani helyzet (*Autó*), a *Béka* című novellában egy felvillanó gyermeki emlékkép, míg Emil tanár úr történetében egy — csak időlegesen beteljesülhető és csakis a folytonosságból kiragadó „tér-buborékban” megélhető — szerelem műlni nem akaró emléke adja a történet magját (*Barlang*). A szövegek stílári sokszínűsége, a hol élőbeszédszerűen hömpölygő, hol költői eszközökkel megmunkált elbeszélői nyelv, az ironia és a groteszk megjelenési formái, a kihagyások, elhallgatásokra épülő